

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

**Наталії Георгіївни Арефьєвої,
«ФРАЗЕОЛОГІЯ РОСІЙСЬКИХ ПЕРЕСЕЛЕНСЬКИХ ГОВІРОК
ПІВДНЯ УКРАЇНИ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ
ТА ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТИ»,**

подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук
зі спеціальності 10.02.02 – російська мова

У наш час усе більшої значущості набувають дослідження, пов'язані з вивченням мовних одиниць на тлі народної духовної культури. Серед таких одиниць найбільш яскравими, як здається, виступають фразеологізми – специфічні мовно-культурні знаки, у яких закарбовано потужний культурний імпульс. Тому тема дослідження Наталії Георгіївни Арефьєвої «Фразеологія російських переселенських говірок Півдня України: лінгвокультурологічний та лексикографічний аспекти» є надзвичайно актуальною.

З огляду на те, що в своїй роботі Н. Г. Арефьєва зосередилася на маловивченому питанні – фразеології російських переселенських говірок Півдня України – «унікального, найменш дослідженого мовного шару, у якому, як в дзеркалі, відбито побут, історію та світогляд російських переселенців» (с. 27), новизна дослідження не викликає жодних сумнівів. Важливий і безсумнівний теоретичний аспект новизни дисертації Н. Г. Арефьєвої, який полягає в комплексному дослідженні фраземіки російських говірок Півдня України, а також у тому, що вперше у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці здобувачкою виявлено, верифіковано, систематизовано та схарактеризовано фразеологічний фонд російських переселенських говірок Півдня України, здійснено його лінгвокультурний і лексикографічний опис (с. 36–37).

Мета дослідження – через комплексну систематизацію і верифікацію фразеологічного фонду російських острівних говірок Півдня України, його лінгво-, етнолінгвокультурологічний і лексикографічний опис виявити та описати фразеологічну та регіональну картини світу говірконосців – окреслена чітко (с. 33). Вона є такою, що відповідає фундаментальним науковим до-

слідженням, яким і має бути докторська дисертація. Реалізація мети здійснюється послідовно й логічно через конкретні шляхи дослідження.

Можна погодитися з формулюванням теоретичного значення роботи, яке Н. Г. Ареф'єва вбачає в обґрунтуванні, використанні та подальшому впровадженні лінгво- й етнолінгвокультурологічного методу у фразеологічних дослідженнях, а також у тому, що фразеологічний фонд російських островних говірок Півдня України, що протягом понад двохсот років функціонує в полікультурному та полілінгвальному оточенні у відриві від основного мовного масиву «материнських» діалектів, є унікальним об'єктом для вивчення та реконструкції не лише регіональної, але й загальнонаціональної і міжнаціональної картин світу. Важливим для подальшого розвитку діалектології й фразеології є очевидні перспективи етнолінгвокультурологічного методу, а також те, що до наукового обігу введено широкий емпіричний матеріал, більша частина якого (75 %) до цього часу не була досліджена.

Практичне значення складає можливість використання результатів дослідження у фундаментальних розробках народного мовлення в академічних закладах та закладах вищої освіти, які вивчають питання лінгвославістики, лінгворусистики, міжкультурної й міжмовної комунікації, історії мовознавства, когнітивної лінгвістики, лінгво- та етнолінгвокультурології, загальної і регіональної фразеології та фразеографії.

Зверну увагу на багатий фактографічний матеріал дослідження – близько 2000 фразем, що побутують на території Півдня України, переважно Одещини. Понад 1600 фразем було опрацьовано і внесено до оригінального, створеного Н. Г. Ареф'євою особисто «Фразеологического словаря русских говоров Одесщины» (Одеса, 2020), в якому втілена власна авторська концепція. Як матеріал до порівняння залучено дані різних регіональних, загальнонаціональних і зведених словників, фразеологізми української, болгарської, інших слов'янських і неслов'янських мов (с. 34).

Результати дослідження можуть бути використані в лекційних та практичних курсах з російської діалектології, лінгвокультурології, етнолінгвісти-

ки, курсах за вибором із фразеології, лексико- та фразеографії, лінгвосеміотики, зіставної фонетики, лексикології та граматики, методики викладання мов іноземцям; під час написання підручників, навчальних посібників з російської мови для тих, хто володіє нею як рідною, і для тих, хто вивчає її як нерідну; у практиці міжкультурної комунікації. Крім того, матеріали словника можуть бути використані у діалектних словниках різних типів, включаючи комплексні, узагальнюючі.

Структура роботи відповідає поставленим завданням і є цілком логічною. Питання, які розглядає Н. Г. Ареф'єва у першому розділі, висвітлюють методологічні засади дослідження. Спираючись на результати фундаментальних робіт у галузі фразеології, діалектології, лінгвокультурології, етнолінгвістики, лінгвосеміотики та концептології, авторка чітко визначає науковий апарат роботи, який дає змогу повною мірою досягти поставлених у дослідженні задач.

Конструктивним є, на мою думку, введення до наукового обігу поняття кодового простору як способу організації культурного знання, під яким дисертантка розуміє набір етно- та лінгвокультурних кодів, об'єднаних спільним ідейно-смысловим підґрунтям (с. 73–74). На прикладі низки фразем, що побутують на півдні України, Н. Г. Ареф'єва вдало поєднує різні методи і прийоми, що уможлиблює занурення в архаїчне світосприйняття давньої людини та висвітлення первісного значення фразеологізму у зв'язку з його сучасним значенням. Отже, можна стверджувати, що запропонована дисертанткою комплексна системна методика, у підґрунті якої теоретичні й прикладні напрацювання етнолінгвістики, лінгвокультурології, концептуального аналізу, лінгвосеміотики, сприяє подальшому розвитку етнолінгвокультурологічного вектору у фразеологічних дослідженнях.

Питання, які поставлені Н. Г. Ареф'євою у другому розділі, дають можливість розглянути фразеологічний фонд нащадків російських переселенців Півдня України як мовно-культурний феномен, якому притаманні внутрішня організація, комплексність і системність. Розглядаючи фразеологізми росій-

ських говірок крізь призму мовних особливостей материнських, насамперед курсько-орловських говорів, авторка доходить до цікавого, зважаючи на понад двохсотрічне перебування в полімовному та полікультурному оточенні, висновку про збереження у фраземіці як одному з найусталеніших мовних шарів характерних властивостей південноросійської, передусім курсько-орловської діалектної системи, на всіх мовних рівнях – фонетичному, лексичному, морфолого-синтаксичному. Н. Г. Ареф'єва цілком слушно зауважує: «ці особливості є органічним елементом, що становить культуроносну сутність фразеологізмів, яскравим обрамленням їхнього високого духовного потенціалу й самобутності» (с. 191). Дуже цікавими, на мій погляд, є спостереження щодо іншомовного й інокультурного – українського, болгарського, молдавсько-румунського – впливу на фраземіку російських говірконосіїв.

У розділі на високому професійному рівні схарактеризовані різні групи фразеологічних одиниць, зокрема, особлива увага приділена лінгвокультурному опису паремій і народно-поетичних фразем. Доведено високу етнокультурну значущість та продемонстровано комунікативно-прагматичний потенціал діалектної фраземіки.

Лінгвокультурологічний опис фраземіки російських говірок Півдня України на підґрунті розробленої класифікації здійснено Н. Г. Ареф'євою у найоб'ємнішому за обсягом третьому розділі. У межах трьох виокремлених на основі тріади «людина — природне — надприродне» кодових просторів – антропного, природного та ірраціонального – дисертанткою проаналізовано вісім лінгвокультурних кодів: гендерний, господарський (антропний кодовий простір), астрономічний і метеорологічний (природний кодовий простір), часовий (темпоральний), просторовий, космогонічний, духовно-релігійний (ірраціональний кодовий простір). Цілком погоджуючись з Н. Г. Ареф'євою в тому, що запропонована класифікація надає можливість не тільки структурувати фразеологічну картину світу «як складник діалектної і ширше – загальнонаціональної картини світу, але й розкрити прадавні уявлення про світ, описати культурно значущі концепти, найважливіші культурні символи, як

регіональні, так і національні, реконструюючи в такий спосіб широкий і різноманітний простір носіїв говірок як органічну частину єдиного національного культурного простору» (с. 327), зазначу, що проведений дисертанткою ґрунтовний аналіз фразеологізмів у межах названих лінгвокультурних кодів на тлі загальнонаціональних фразем і фразем інших говорів є значним внеском у розвиток етнолінгвокультурології й концептології та беззаперечно заслуговує на позитивну оцінку.

У четвертому розділі, присвяченому лексикографічному аспекту дослідження, дисертантка подає докладний аналіз фундаментальних і сучасних праць у галузі фразеографії, аналізує типи фразеологічних, зокрема діалектних фразеологічних словників, звертає увагу на низку термінологічних неузгодженостей у науковому апараті фразеографів, пропонує власну комплексну класифікацію фразеологічних словників. Органічним у цьому ключі є підрозділ про труднощі, з якими стикалася здобувачка під час створення регіонального фразеологічного словника «Фразеологического словаря русских говоров Одесщины».

На мою думку, найціннішим у цьому розділі є розроблена Н. Г. Арефьевою концепція регіонального фразеологічного словника, згідно з якою фразеологізми представлені на тлі інших діалектних і загальнонаціональних фразеологізмів, а також (з урахуванням міждіалектної й міжмовної взаємодії) на тлі фразеологізмів інших споріднених і неспоріднених мов, що уможливорює виявлення глибинних культурних значень, закодованих у культурно значущих концептах, архетипах і символах, сприяє з'ясуванню типових структурно-семантичних моделей, допомагає не лише відтворити загальноросійський діалектний простір, але й загальнонаціональний у проекції на міжкультурні й міжмовні контакти.

У висновках Н. Г. Арефьева узагальнює напрацьоване, що цілком підтверджує висунуту нею гіпотезу.

Отже, представлений у дисертаційному дослідженні матеріал є надзвичайно різноманітним і відкриває широкі перспективи для подальших плідних

досліджень у діалектології, фразеології, етнолінгвокультурології, концептології.

Усі положення дисертації мають достатню апробацію як у публікаціях, так і на конференціях різного формату з широким охопленням географії, що важливо з огляду на вплив з боку різних лінгвокультур на говірки Одещини – предмет вивчення у дисертації (див. конференції, проведені в Білорусі, Молдові, Румунії). Кількість і якість публікацій (з багатьма з яких була знайома до захисту) відповідають чинним вимогам ДАК МОН України.

Вважаючи, що представлене дисертаційне дослідження є суттєвим внеском у подальший розвиток лінгвістичної думки, хочу звернути увагу на деякі моменти, а саме:

- 1) актуальність дисертації не може визначатися невивченістю тієї чи тієї теми. Відсутність аналізу певних мовних фактів забезпечує виключно новизну дослідження;
- 2) незважаючи на велику теоретичну базу роботи, хотілося б бачити останні публікації А. М. Архангельської, присвячені компоненту *дуля* у східнослов'янській фразеології, про який йдеться в підрозділі 1.4.3 дисертації;
- 3) більш чітко має використовуватися термінологічний апарат. Так, спостерігаємо неузгодження у використанні термінів: до приказкового простору зараховуються прислів'я *Иуде верить, не беда заплатиться; Чем Иудой быть, лучше на свет не нарождатся* (с. 136), – хоча розмежування понять *приказка* і *прислів'я* задеклароване (див. с. 153). Посилання лише на О. Селіванову у традиційному визначенні перемикання кодів (с. 146);
- 4) авторці не вдалося уникнути повторів (див. на с. 116 і 263 однакові пояснення слів *писклята* и *курча* з тим самим посиланням);
- 5) недоречною вважаю заміну у відносних прикметниках -ЧН- на -ЙН- (*методологійний, культурологійний* тощо – с. 35 і далі в тексті), з огляду на те, що така інновація не є апробованою та зафіксованою

в українських сучасних словниках і не збігається з назвою дисертації й що текст дисертації має максимально відповідати науковому стилю, тобто бути виваженим і прийнятним спільнотою учених;

- б) у дисертації наявні технічні помилки та стилістичні огріхи, зокрема русизми (*потребностний (?)* – с. 63; *будучи* – с. 66; *оновлюючийся* – с. 190; *побутуючий* – с. 225, тощо).

У цілому зміст дисертації й автореферату свідчить, що робота Наталії Георгіївни Арефьєвої «Фразеологія російських переселенських говірок Півдня України: лінгвокультурологічний та лексикографічний аспекти» є самостійним завершеним дослідженням актуальної лінгвістичної проблеми, відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08. 2015 та №567 від 27.07.2016), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.02 – російська мова.

Доктор філологічних наук,
професор кафедри російської філології
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Л. П. Дядечко

Підпис
Вчений секретар
КАРАУЛЬНА Н. В.
10.10.2021

